

УДК 811.161.2`243:378.147.091.33

<http://orcid.org/0000-0003-0724-2398>

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ТА МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ЕКСПРЕС-КУРСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Кожушко І.А., канд. філол. наук (Харків)

Статтю присвячено аналізу інноваційних підходів та методів експрес-викладання української мови як іноземної. З'ясовано сутність комунікативного, структурного й лексичного підходів, граматико-перекладного, індуктивного, дедуктивного методів. Розглянуто особливості застосування інтерактивних методів, зокрема прийому рольової гри, ситуативних завдань, ігрових елементів на прикладі факультативного курсу української мови як іноземної.

Ключові слова: комунікативна компетенція, метод, підхід, українська мова як іноземна.

Кожушко И.А. Инновационные подходы и методы преподавания экспресс-курса украинского языка как иностранного. Статья посвящена анализу инновационных подходов и методов экспресс-преподавания украинского языка как иностранного. Определена сущность коммуникативного, структурного и лексического подходов, граматико-переводного, индуктивного, дедуктивного методов. Рассмотрены особенности использования интерактивных методов, в частности приёма ролевой игры, ситуативных заданий, игровых элементов на примере факультативного курса украинского языка как иностранного.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, метод, подход, украинский язык как иностранный.

Kozhushko I.A. Innovative Approaches and Methods of Intensive Teaching of Ukrainian Language as a Foreign Language. This article analyzes the innovative approaches and methods of short-term teaching Ukrainian as a foreign language. The author has substantiated the necessity of making a Ukrainian course for foreign students to introduce them to the Ukrainian culture and traditions through the language. The difference between the lessons of a foreign language as the language of studying and the extracurricular optional lessons has been defined. The essence of the communicative approach that is widely

used nowadays has been defined as following: the learning process is a model of the communication process. It has been also stressed that using just the communicative approach during a short-term course of Ukrainian is not enough. The peculiarities and possibilities of using the structural and lexical approaches have been also described. The ways of applying the grammar-translation, inductive, and the deductive, method in the teaching process have been considered and illustrated with examples. The features and importance of the interactive methods have been described. Methods of this kind have been defined as methods that provide the teacher and his (her) students with an ability to structure their lesson together: these methods increase a level of students' motivation and create positive atmosphere of free communication that is similar to real life communication environment. The article includes also examples of using the role-playing mode, situational tasks, and game elements in the elective course of the Ukrainian language for foreign students. Based on the materials, it has been concluded that the best combination of approaches and methods for short-term Ukrainian language teaching would be integration of the communicative, structural and lexical approaches with their implementation by inductive, deductive, grammar-translation and interactive methods. Creating new methods of short-term teaching Ukrainian as a foreign language has been defined as the area for further investigation.

Key words: approach, communicative competence, method, Ukrainian as a foreign language.

Постановка проблеми. У часи глобалізації та активного розвитку міжнародного співробітництва мовний аспектінтернаціональної взаємодії посідає важливе місце у багатьох сферах життя, в тому числі й у галузі освіти. Особливої уваги питання мовної освіти потребує у країнах, де навчається велика кількість іноземних студентів, як наприклад в Україні. У зв'язку з труднощами культурної та соціальної адаптації іноземних студентів під час навчання в українських ВНЗ постає необхідність забезпечити можливість їхньої акультурації шляхом вивчення державної мови, ознайомлення з нормами, правилами, цінностями й традиціями країни, сформуванню у студентів комунікативну компетентність і розвинути здатність до участі в міжкультурній комунікації. В умовах українсько-російського білінгвізму, характерного для східних областей України, складно орієнтуватися на ефект мовного середовища, який допоміг би студентам швидше активізувати набуті знання, адже використання української мови в соціально-побутовій сфері на цій території не є поширеним.

Актуальність. Виникає необхідність створення курсу української мови, який би знайомив студентів з її структурою і водночас надавав можливість сформувати комунікативні вміння та навички незалежно від умов позааудиторної мовленнєвої практики. Завдання ускладнюється тим, що не в усіх українських ВНЗ і не на всіх факультетах є необхідність у такій дисципліні у вигляді курсу мови навчання. Проте ігнорувати вищезгадані потреби іноземців також не можна, у зв'язку з чим оптимальним варіантом для ознайомлення студентів із культурою нашого народу через його мову видається факультативний курс, розрахований на всіх студентів безвідносно до країни походження і майбутньої спеціальності, проте розроблений з опорою на мову-посередник.

Варто звернути увагу на специфіку викладання факультативних дисциплін порівняно з курсом мови навчання для іноземних студентів, коли викладачі спираються здебільшого на комунікативний підхід, сутність якого, за Ю.І. Пассовим, полягає в тому, що «процес навчання є моделлю процесу спілкування» [3: 6]. За використання цього підходу студенти отримують граматичні знання дозовано, витрачаючи натомість багато часу на комунікативні вправи, що дозволяє їм швидше почати спілкуватися із носіями мови. Сам курс при цьому розраховано на досить довгий період, на відміну від факультативу, який зазвичай триває не більше двох семестрів. Так, наприклад, іноземним студентам Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, які володіють російською мовою, пропонується факультативний курс української мови загальним об'ємом 70 аудиторних годин (2 години на тиждень протягом навчального року). Такої кількості годин замало для того, щоб, використовуючи тільки традиційні підходи й методи викладання української мови як іноземної (УМІ), не лише подати уявлення про структуру мови, а й сформувати у студентів комунікативну компетенцію високого рівня.

У сучасній методиці дослідженню інноваційних підходів і методів викладання УМІ приділяють у своїх працях увагу такі науковці, як В.Я. Корженко, І.М. Кочан, І.І. Кулікова, М.М. Опанасюк, Т.В. Скорбач, О.М. Тростинська, Л.В. Фоміна та ін. Проте відчувається брак робіт, присвячених аналізу підходів і методів саме інтенсивного викладання УМІ, чим зумовлюється актуальність пропонованої статті.

Мета цієї статті – визначити оптимальні підхід і комбінацію методів викладання експрес-курсу української мови для іноземних студентів.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній та зарубіжній методиці розроблені різні підходи до викладання іноземної мови, вибір та особливості застосування яких залежать від мети вивчення мови, а також від обставин, за яких відбувається навчальний процес. Як зауважують Е.Г. Азімов і А.М. Щукін, підхід до викладання є базисною категорією методики, що визначає стратегію навчання мови і вибір методу навчання, який цю стратегію реалізує [1: 106]. У методиці викладання іноземних мов не існує єдиної класифікації підходів до викладання. Так, М.В. Ляховицький з позиції психології опанування мови виділяє такі підходи, як біхевіористський, індуктивно-свідомий, когнітивний та інтегрований [1: 200-201]. І.О. Зимня з позиції об'єкту навчання виокремлює мовний, мовленнєвий, комунікативно-діяльнісний підходи, останній із яких у сучасній методиці вважається оптимальним і розглядається як теоретична база побудови сучасної системи викладання іноземної мови [1: 201]. Виходячи з прямого, свідомого та комунікативно-діяльнісного підходів, виокремлюють такі сучасні методи навчання, як прямі (натуральний, прямий, аудіо-візуальний, аудіолінгвальний), свідомі (граматико-перекладний, свідомо-практичний, свідомо-зіставний, програмований), комбіновані (комунікативний, активний, репродуктивно-креативний), інтенсивні (сугестопедичний, метод активізації, емоційно-змістовий, ритмопедія, гіпнопедія) [1: 138]. Необхідно одразу зазначити, що методи останньої групи, спрямовані здебільшого на швидке оволодіння усним мовленням, не підходять, на нашу думку, для застосування під час викладання вищезгаданого факультативного курсу української мови, оскільки вимагають значної щоденної концентрації аудиторних годин і не забезпечують повною мірою формування навичок читання та писемного мовлення. Українська дослідниця І.М. Кочан поділяє методи викладання на когнітивні (пізнавальні), креативні (творчі), організаційні і комунікативні. Перші дають змогу глибоко проникнути в суть навчального матеріалу, сприяють виробленню стабільних знань, вмінню обґрунтовувати свої позиції, ставити запитання, вступати в діалог, робити висновки; другі виявляють ступінь засвоєння теми, розділу, розкривають творчі здібності; треті запрограмовують дії,

забезпечують досягнення навчальної мети, розвивають уміння самооцінки і самоаналізу; четверті виробляють здатність взаємодіяти з іншими учасниками навчального процесу та навколишнім середовищем [2: 2]. Кожний із перерахованих підходів і методів є важливим у навчальному процесі, проте не слід зупинятися лише на якомусь одному, оскільки тільки їхнє поєднання відповідно до комунікативних потреб студентів є запорукою досягнення навчальної мети.

Поширений у сучасній методиці комунікативно-діяльнісний підхід є варіантом комунікативного, основними рисами якого є мовленнєва спрямованість процесу навчання, функціональність у відборі та організації матеріалу, ситуативність в організації тренування, використання аутентичних матеріалів і комунікативних завдань, індивідуалізація процесу навчання [1: 106].

Під час реалізації комунікативного підходу інформація про граматичні форми вводиться в контексті роботи над ними, щоб студенти могли бачити, як вони використовуються для передачі значення; при цьому інструкція до завдань містить мовленнєву задачу [5: 38]. Застосовуючи комунікативний підхід в умовах експрес-курсу необхідно враховувати, що для того, щоб надати студентам можливість і надалі поглиблювати знання з української мови, необхідно стисло подати інформацію про її структурну організацію.

А отже, доцільним буде також використання елементів структурного підходу, який передбачає оволодіння студентами граматичними зразками (моделями речень), розташованими послідовно залежно від складності їх засвоєння і важливості для вираження змісту висловлювання [1: 297]. Так, наприклад, викладаючи тему *«Наша аудиторія»*, поряд із комунікативними завданнями можна ввести лінгвістичну тему *«Однина – множина іменників і займенників»* і тренувати набуті студентами знання на матеріалі мовленнєвих моделей *«Що це? – Це стіл»*, *«Що це? – Це столи»*, *«Чий це стіл? – Це мій стіл»*, *«Чий це столи? – Це мої столи?»*. Таким чином у студентів сформуються не лише відповідні граматичні навички, але й чітке уявлення про категорію числа іменника та займенника в українській мові, яке вони потім за необхідності зможуть доповнити самостійно.

На прикладі поданих нижче модифікацій діалогу продемонструємо формування у студентів уявлення про категорії роду і числа прикметника, а також формулювання правила творення відповідних граматичних форм.

ОДНИНА**Чоловічий рід**

- *Хто це?*
- *Це новий хлопець.*

Жіночий рід

- *Хто це?*
- *Це нова дівчина.*

Середній рід

- *Хто це?*
- *Це нове хлоп'я / дівча.*

ОДНИНА**Чоловічий рід**

- *Що це?*
- *Це синій олівець.*

Жіночий рід

- *Що це?*
- *Це синя ручка.*

Середній рід

- *Що це?*
- *Це синє море.*

МНОЖИНА

- *Хто це?*
- *Це нові хлопці.*

- *Хто це?*
- *Це нові дівчата.*

- *Хто це?*
- *Це нові хлоп'ята / дівчата.*

МНОЖИНА

- *Що це?*
- *Це сині олівці.*

- *Що це?*
- *Це сині ручки.*

- *Що це?*
- *Це сині моря.*

Проте доцільним може бути не лише індуктивний метод, коли «в результаті спостереження за фактами мови студенти підводяться до узагальнень і висновків» (переклад наш – І.К.) [1: 78], а й навпаки, дедуктивний, який «передбачає повідомлення правила або висновку, що потім ілюструються прикладами їх уживання в мовленні» (переклад наш – І.К.) [1: 56] і дозволяє сформувати більш чітке уявлення про мовну систему. Так, наприклад, інформацію про всі видо-часові форми дієслова в умовах короткострокового навчання краще подавати у вигляді загальної таблиці, на яку студенти спиратимуться під час тренувальних вправ на творення відповідних форм дієслова.

Це дозволяє заощадити аудиторні години, оскільки ці вправи студенти можуть виконувати вдома самостійно.

Під час вивчення деяких особливостей української доцільним може бути застосування також граматики-перекладного методу, який «базується на розумінні мови як системи і спирається на когнітивний підхід до навчання» (переклад наш – І.К.) [1: 52]. Оскільки студенти, що відвідують факультативні заняття походять із різних країн і як мову посередник для спілкування і сприйняття інформації використовують російську, то є сенс певні явища української мови (наприклад, вживання замість дієприкметників конструкції типу «*який(що) робить*») подавати у порівнянні з російською. У такому разі корисними будуть вправи на переклад відповідних речень або тексту з російської мови на українську.

На факультативних заняттях з української мови як іноземної небезпідставно мають місце також елементи лексичного підходу, який широко використовує модель «спостереження – постановка гіпотези – експериментування» [4: 133]. Одним із основних його положень є те, що мова складається з «граматикалізованої лексики», тому основну увагу слід звертати на формування лексичних навичок, на максимальне використання аутентичних зразків іноземної мови, що компенсувало б відсутність мовного середовища [4: 132]. Студентам, які володіють близькою за лексичним складом до української російською мовою і вже мають певне уявлення про особливості української морфеміки та фонетики, такий підхід дозволяє актуалізувати вже набуті знання і за аналогією конструювати українські лексеми під час виконання комунікативних завдань, що розширює межі мовленнєвої творчості і дає студентам можливість формувати індивідуальний лексичний набір, виходячи з власної прагматичної необхідності, а не з певного заданого викладачем списку слів.

Особливої уваги у світлі експрес-викладання іноземної мови, на нашу думку, заслуговують інтерактивні методи викладання – група сучасних методів, що базуються на концепції інтеракціонізму, в рамках якої «пропонується розуміння соціальної взаємодії людей як міжособистісної комунікації» (переклад наш – І.К.) [1: 83], які забезпечують можливість спільного конструювання уроку для викладача і студентів, що позитивно відбивається на рівні

мотивації навчання, створює атмосферу вільного спілкування, наближену до реальних життєвих комунікативних умов. Методи вищезгаданої групи можуть реалізуватися в такій формі організації колективної навчальної діяльності, як рольова гра, що «має на меті формування і розвиток мовленнєвих навичок і вмій в умовах, максимально близьких до умов реального спілкування» [1: 264]. Рольова гра дозволяє змодельовати майже будь-яку комунікативну ситуацію і надає студентам можливість продукувати висловлювання, що мають ознаки комунікативного акту, є не лише елементами граматичних вправ. Така форма організації навчальної діяльності якнайкраще підходить для вивчення розмовних тем, актуалізація яких у реальних умовах відбувається за участі виконавців певних соціальних ролей: продавець – покупець («*У магазині*»), працівник банку – клієнт («*У банку*»), офіціант – відвідувач ресторану («*У кафе*»), водій – пасажери («*У транспорті*») та ін.

Наблизити умови заняття до природних умов спілкування, щоб студенти навчилися орієнтуватися у конкретних мовленнєвих ситуаціях, ясно уявляли собі співрозмовника і завдання спілкування, допомагають також ситуативні завдання [6: 11]. Такі завдання сприяють актуалізації лінгвокультурного компоненту комунікації, оскільки в більшості ситуацій, які моделюються, уявна дія відбувається в Україні, що вимагає від студентів використання етикетних формул та застосування знань про традиції та звичаї українського народу.

Оскільки факультативні заняття за своєю природою є необов'язковими для студентів, основною мотивацією для останніх стає особиста зацікавленість у предметі. Її підтримці сприяє введення ігрових елементів у навчальний процес. Це допомагає розрядити атмосферу й водночас активізувати розумову діяльність студентів, використовуючи притаманні людині психологічні особливості, зокрема прагнення досягти результату, який визнається іншими представниками соціуму, відчуття задоволення від розв'язання завдання. Так, наприклад, під час вивчення відмінкової системи української мови, можна влаштовувати міні-змагання на швидкість відповіді (або на кількість правильних відповідей), пропонуючи студентам-представникам команд, базуючись на візуальних стимулах (зображення людей, предметів чи місць) відповісти на питання типу

«Звідки він приїхав?» (тренування закінчень Р.в.), «Кому він телефонує?» (тренування закінчень Д.в.), «Що він придбав?», «Кого він бачив?», «Із ким він розмовляв?» (тренування закінчень О.в.), «Де він зараз?» тренування закінчень М.в. та ін.

Висновки. З усього вищесказаного можна зробити висновок, що під час викладання експрес-курсу української мови як іноземної найкраще застосовувати поєднання комунікативного, структурного й лексичного підходів, із використанням індуктивного, дедуктивного, граматико-перекладного та інтерактивного методів, а також таких форм роботи як рольова гра, ситуативні завдання, ігрові елементи. Перспективою подальших досліджень може стати розробка нових методів експрес-викладання української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М. : ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Кочан І. Нові освітні технології в практиці викладання української мови як іноземної / І. Кочан // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2008. – Вип. 3. – С. 14–20.
3. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е.И. Пассов ; [2-е изд.]. – М. : Просвещение, 1991. – 223 с.
4. Райлянова В.Е. Еклектичний підхід викладання іноземної мови у вищій школі / В.Е. Райлянова, О.М. Знанецька // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – №10 (269). – Ч. 4. – С. 131–138.
5. Степанова Т.Ю. Специфика применения коммуникативного подхода в обучении иностранным языкам / Т.Ю. Степанова // Интеграция образования. – 2012. – №2 (67). – С. 37–41.
6. Шевцова Л.С. Ситуативні завдання як ефективний засіб розвитку зв'язного мовлення учнів / Л.С. Шевцова // Українська мова і література в школі. – 2001. – № 2. – С. 11–17.